ดุริยศิลป์ศรีสยาม

ตอน ครูดนตรีไทย

โดย เรียน ตลาดขวัญ

ครูช้อย สุนทรวาทิน เป็นอัจฉริยะทางดนตรีไทยผู้เปี่ยมทั้ง ฝีมือ และวิชาความรู้ แต่งเพลงอมตะไว้หลายเพลงเช่น โหมโรงครอบจักรวาล แขกลพบุรี ๓ ชั้น แขกโอด ๓ ชั้น ไม้ตลุ่ง ๓ ชั้น เขมรปี่แก้ว ๓ ชั้น เขมรโพธิสัตว์ ๓ ชั้น อกทะเล ๓ ชั้น ด้านฝีมือมีชื่อเสียงทั้ง ปี่ ระนาด และ ฆ้อง นอกจากนั้นท่านยังเป็น "ยอดครูดนตรีไทย" มีลูกศิษย์มากและหลายท่านมีชื่อเสียง เป็น "ครูผู้ใหญ่"ในยุคต่อมาเช่น พระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์) พระยาเสนาะดุริยางค์ (แช่ม สุนทรวาทิน) ครูเพชร จรรย์นาฏ พระประดับดุริยกิจ (แหยม) พระพิณบรรเลงราช (แย้ม)

ครูช้อย เป็นบุตร ครูทั้ง ซึ่งเป็นครูดนตรีผู้ใหญ่รุ่นใกล้เคียงกับ พระประดิษฐ์ไพเราะ (ครูมีแขก) ครูช้อยน้อยตาบอดทั้งสองข้างเพราะไข้ทรพิษตั้งแต่อายุ ๓ ขวบ ครูทั้งจึงมิได้สอนวิชาดนตรีให้อย่างจริงจัง แต่ท่านเป็นอัจฉริยะสามารถจำเพลงได้แม่นยำและฝึกฝนด้วยตนเองจนมีฝีมือดีมีอยู่คราวหนึ่งคนระนาดประจำวงครูทั้งป่วยกระทันหัน ครูช้อยสามารถบรรเลงแทนได้เป็นอย่างดี บิดาจึงทุ่มเทสอนวิชาดนตรีให้เต็มที่จนแตกฉาน และพัฒนาความรู้ให้งอกเงยออกไป มีความรอบรู้และเชี่ยวชาญทั้งการบรรเลงปี่พาทย์และมโหรี จนมีชื่อเสียงโด่งดังยิ่งกว่าครูทั้งผู้เป็นบิดา จนกล่าวได้ว่าท่านเป็นหลักของวงการดนตรีไทยสืบต่อจาก **พระประดิษฐ์ไพเราะ (ครูมีแขก)**

คุณย่าไผ่ ภรรยาของท่านเล่าให้ ครูเลื่อน สุนทรวาทิน ผู้เป็นหลานปู่ของท่าน ฟังว่า ครูช้อยมีชอสามสายดีและใส่สายชอได้ ทั้งๆที่ท่านตาบอดแต่มีไสตประสาท และการใช้มือสัมผัสได้ละเอียดอ่อน ใช้มือแทนตาได้เป็นอย่างดี ครูเพชร จรรย์นาฏ ศิษย์รุ่นเล็กของท่านเล่าว่า เวลาลูกศิษย์ซ้อมเพลง ถ้าใครบกพร่องผิดพลาดท่านจะตีเน็ดตะขามให้ถูกคนนั้นเพื่อเตือนให้รู้ตัวได้อย่างแม่นยำ พร้อมกับอธิบายด้วยวาจาให้รู้ข้อบกพร่องนั้นไปด้วย ศิษย์ของท่านจึงมีความรู้และฝีมือดีกันทุกคน

ครูช้อย เชี่ยวชาญทั้ง ระนาด ปี่ ฆ้อง จึงเป็นผู้ที่พัฒนาวิธีบรรเลงระนาดเอกให้ประณีตแยบยลไพเราะกว่าที่เคยบรรเลงกันมาแต่เดิม แม้ครูช้อยจะไม่มีชื่อเสียงโด่งดังเท่า **พระเสนาะดุริยางค์ (ขุนเณร)** ซึ่งน่าจะเป็นคนรุ่นราวคราวเดียวกันแต่ถ้าดูจากฝีมือของลูกและลูกศิษย์จะเห็นได้ชัดว่าท่านต้องแตกฉานเรื่องระนาดเอกมากทีเดียวอกตัวอย่าง เช่น **พระยาเสนาะดุริยางค์ (แช่ม สุนทรวาทิน)** บุตรคนโตของครูช้อย ตามประวัติไม่เคยเป็นศิษย์ครูคนอื่นอย่างเป็นกิจจะลักษณะเรียนเต็มที่กับบิดาเท่านั้น แต่ก็แตกฉาน ทั้ง ระนาด ปี่ ฆ้อง และเครื่องคนตรีอื่นๆ อีกมากมาย โดยเฉพาะระนาดเอกนั้น มีชื่อ เสียงโด่งดังสืบต่อจากระนาดขุนเณร เสื่องลือมากในช่วงกลางรัชกาลที่ ๕ซึ่งมาจากการฝึกสอนอย่างดีจากบิดาคือ ครูช้อย สุนทรวาทิน ส่วนฝีมือในการบรรเลงปี่และฆ้องก็เช่นเดียวกัน

อีกท่านหนึ่งคือ **พระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์)** ศิษย์คนโตของครูช้อย ไม่ทราบแน่ชัดว่าเคยเรียนวิชาปี่พาทย์ กับใครบ้าง แต่ได้เป็นศิษย์เอกที่ครูช้อยทุ่มเทสอนให้อย่างไม่ปิดบัง ซึ่งก็ทำให้นายแปลกเป็นคนระนาดและคนปี่ชั้นเอกเสมอด้วย พระยาเสนาะดุริยางค์ (แช่ม สุนทรวาทิน) ท่านยังแตกฉานในการบรรเลงเครื่องคนตรีอื่น ๆ และมีความรู้มากจนได้รับการยกย่อง ให้เป็นครูผู้ใหญ่ตั้งแต่อายุยังไม่มากนัก ท่านมีศิษย์ที่มีฝีมือทางระนาดหลายคนเช่น พระเพลงไพเราะ หลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง)และหลวงชาญเชิงระนาด เป็นต้น

ศิษย์อีกคนของครูช้อย คือ ครูเพชร จรรย์นาฏ ซึ่งเป็นศิษย์คนเล็กที่มีฝีมือจัดมากทั้งระนาดเอกและฆ้อง เคยเป็นคนระนาดเอกประจำวงวังบูรพาภิรมย์มาก่อนครูหลวงประดิษฐไพเราะ(ศร ศิลปบรรเลง) ภายหลังจึงเปลี่ยนไปเป็นคนฆ้อง ลูกศิษย์คนหนึ่งของครูเพชร ซึ่งมีชื่อเสียงในการบรรเลงระนาดเอกในยุคต่อมาคือ **ครูบุญยง เกตุคง**

ยุคของระนาดขุนเณรและครูช้อยนี้นำจะถือได้ว่า เป็นหัวเลี้ยวหัวต่ออันสำคัญซึ่งจะนำไปสู่ยุคก้าวหน้าของทางเพลงระนาดเอก ระนาดขุนเณรเป็นมาตรฐานการตีระนาดของทางระนาดแบบเก่าซึ่งตีโหวและเสียงโตชัดเจนส่วนครูช้อยเป็นผู้พัฒนารสมือและความเรียบร้อยในการตีระนาดเอกโดยใช้กลอนดนตรีที่แยบยลมากยิ่งขึ้นจนถึงยุคของพระยาเสนาะดุริยางค์ (แช่ม สุนทรวาทิน) และ พระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์) ทางเพลงและศิลปะการตีระนาดจึงได้พัฒนายิ่งขึ้นไปอีกจนเห็นได้เด่นชัด

ครูช้อยจึงเป็นผู้ให้ด้วงรากฐานในการพัฒนากลอนระนาดเอก และรสมือในการบรรเลงระนาดให้กับ พระยาเสนาะดุริยางค์ (แช่ม สุนทรวาทิน) และพระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์)และนับว่าเป็นครูระนาดสำคัญคนหนึ่งของยุครัตนโกสินทร์

ปีที่เกิดและปีตายของครูช้อยนั้นพอจะอนุมานได้ว่านำจะเกิดช่วง พ.ศ. ๒๔๑๐ – ๒๔๔๐ ถึงแก่กรรมราว พ.ศ.๒๔๔๐ – ๒๔๔๓ และมีอายุในราว ๗๐ ปี

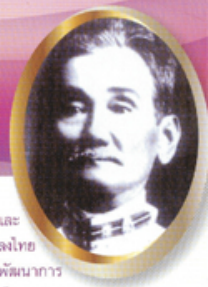

พระยาเสนาะดุริยางค์ (แช่ม สุนทรวาทิน) เป็นอัจฉริยบุคคลทางดนตรีไทยที่แตกฉานทั้งปี่พาทย์และมโหรี รอบรู้ทฤษฎี และมีฝีมือดีเยี่ยมแทบทุกเครื่องมือ เป็นเลิศใน เรื่อง ปี่ ฆ้อง ระนาด ขับร้อง ตลอดจนกระทั่ง ขับสภา เป็นผู้พัฒนาการขับร้องเพลงไทย ให้ประณีตเสนาะไพเราะถึงสุดยอดอย่างไม่เคยมีมาก่อน จนทางร้องของท่านแพร่หลายที่สุดในวงการดนตรีไทย เป็นผู้พัฒนาการเป่าปี่ให้มีความไพเราะวิจิตรเพริศพรายและมีชั้นเชิงหลากหลาย เป็นนักระนาดที่โหวจัดเสียงเจิดจ้าสง่างาม ได้รับยกย่องว่าเป็น สุดยอดของระนาดโหวแบบเก่า กลอนดีไม่มีคนกล้าประชันด้วยตลอดเวลาช่วงกลาง ของ รัชกาลที่ ๕

พระยาเสนาะดุริยางค์เป็นบุตรคนโตของ ครูช้อย สุนทรวาทิน มารดาชื่อ ไผ่ เกิดเมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๔๐๙ ท่านมีพรสวรรค์ทางดนตรีมาแต่เยาว์วัย คุณย่าไผ่เล่าว่าตีระนาดเก่งมาตั้งแต่ยังเล็กมาก ต้องใช้ตั่งรองนั่งจึงจะตีได้สะดวก แม่นทั้งเสียง แม่นทั้งเพลง และความจำดีเยี่ยม ไสตประสาทท่านแม่นยำดีนัก แม้ได้ยินเสียงเคาะระนาดเพียงครั้งเดียวท่านสามารถบอกได้ถูกต้องว่าเป็นลูกที่เท่าไร เพลงทั้งหลายท่านได้ยินเพียงครั้งเดียวก็จำได้ไม่เขาดตกบกพร่อง

ครูช้อยเป็นครูดนตรีผู้เป็นยอดทั้งฝีมือและวิชาความรู้ พระยาเสนาะดุริยางค์จึงมีพื้นฐานวิชาดนตรีและฝีมือดีเยี่ยมมาแต่อายุน้อย พออายุ ๑๒-๑๓ ปีก็ได้เข้าเป็นนักดนตรีในวังบ้านหม้อ ของเจ้าพระยาเทเวศวงศ์วิวัฒน์ ต่อมาในปี พ.ศ.๒๔๑๓ เจ้าพระยาเทเวศฯ ได้เป็นผู้บัญชาการ กรมมหรสพ นายแช่ม จึงได้รับราชการเป็นนักดนตรีประจำกรมมหรสพด้วย จนได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นขุนเสนาะดุริยางค์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๖ เป็นหลวง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๒ เป็นพระ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๑ เป็นพระยา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๔ ท่านเป็นนักดนตรีที่ได้รับพระราชทาน เหรียญดุษฎีมาลาเข็มศิลปวิทยาเป็นคนแรก เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๐ ขณะเป็น ขุนเสนาะดุริยางค์ เจ้ากรมพิณพาทย์หลวง นับเป็นเกียรติประวัติสูงสุดประการหนึ่งในชีวิตของท่าน ท่านถึงแก่อนิจกรรมเมื่อวันที่ ๓๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๙๒ อายุได้ ๘๓ ปี

การที่พระยาเสนาะดุริยางค์หรือนายแช่มได้เข้าเป็นนักดนตรีในกรมพิณพาทย์หลวง จึงมีโอกาสได้เพิ่มพูนความรู้และ ประสบการณ์อย่างดียิ่ง ได้เรียนกับครูเก่ง ๆ ทั้งทางตรงและทางอ้อมเต็มที่ พระเสนาะดุริยางค์ (ขุนเณร) นั้น น่าจะได้เป็นครูระนาด คนหนึ่งของพระยาเสนาะดุริยางค์ (แช่ม สุนทรวาทิน) ด้วย เพราะเมื่อ นายแช่ม เข้ารับราชการในกรมพิณพาทย์หลวงนั้นอยู่ในช่วง ขุนเณรเป็นเจ้ากรมและกำลังเป็นคนระนาดโด่งดังที่สุดอยู่ นายแช่มซึ่งอายุไม่ถึงยี่สิบกำลังอยู่ในวัยศึกษาหาประสบการณ์ และเป็นนักดนตรี ในบังคับบัญชาของท่านก็ย่อมเป็นศิษย์ท่านไปด้วยโดยปริยายตามสายงาน ซึ่งมีอีกาลตีระนาดของพระยาเสนาะดุริยางค์ (แช่ม สุนทรวาทิน) ก็ไหวจัด ชัดเจน เช่นเดียวกับพระเสนาะดุริยางค์(ขุนเณร) ทั้งสองท่านนี้จึงน่าจะได้เป็นครูเป็นศิษย์กันไม่โดยตรงก็โดยอ้อม ท่านมีชื่อเสียงโด่งดังทั้งปี่และระนาดเอกมาตั้งแต่หนุ่มยังไม่มีบรรดาศักดิ์ ได้เป็นผู้เดี่ยวปี่และระนาดเอก บันทึกแผ่นเสียงของเมืองไทย เท่าที่พบ มีเดี่ยวปี่ในเพลงเชิดนอก เดี่ยวระนาดเอก เพลงการเวก ๓ ชั้น

ครูเฉลิม บัวทั่ง เล่าว่า ครั้งหนึ่งตัวท่านและครูปั่นผู้ปิดาลงเรือล่องมาถึงหน้าวัดเขมาภิรตาราม ตอนนั้นกำลังมีงานวัดพอดี ได้ยินเสียงเดี่ยวระนาดเอกเพลงการเวก ครูปั่นผู้เป็นบิดาบอกครูเฉลิมว่า "ฟังไว้ซิ นั่นละฝีมือของนายแช่มขาละ" แล้วก็จอดเรือแวะไปที่งาน ปรากฏว่าเป็นเสียงจากลำโพงของเครื่องเล่นแบบไขลาน ครูเฉลิมบอกว่าท่านดีดจริงๆ ยังจำได้ติดหูมาจนทุกวันนี้ ครูปั่นเป็นครูดนตรีผู้ใหญ่ คุมวงวังท่าเตียนของกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากรก็ยังชื่นชม ยกย่องฝีมือของพ่อแช่ม แสดงว่าฯดนั้น พ่อแช่มโด่งดังไม่มีตัวจับจริงๆ

ลูกศิษย์ระนาดเอกของพระยาเสนาะดุริยางค์ (แช่ม สุนทรวาทิน) มีมาก ที่มีฝีมือเด่นได้แก่ นายอิน (นิลวงศ์) คนระนาด วังบางขุนพรหมยุคแรก นายเพิ่ม ภิญโญ นายทองใบ ชวัญดี สองคนนี้เป็นคนระนาดวงเจ้าพระยาธรรมาธิกรณอธิบดี คนที่มีชื่อเสียงที่สุดเห็นจะเป็น ครูพริ้ง คนตรีรส ผู้ได้รับยกย่องว่าเป็นเจ้าแห่งระนาดละคร ด้านปี่ท่านก็เชี่ยวชาญมากซึ่ง **อาจารย์มนตรี ตราโมท** เล่าว่า พระยาเสนาะดุริยางค์เคยเป่าปี่ประชันกับพระยาประสานดุริยศัพท์ครั้งหนึ่ง ตามพระราชประสงค์ของ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หรือไม่ก็เป็นสมเด็จวังบูรพาฯ ผลปรากฏว่าฝีมือเสมอกันคือเด่นกันคนละอย่าง นายแปลกเป่าปี่อ่อนหวาน คมคาย ส่วนนายแช่ม เป่าวิจิตรเพริศพรายทั้งสองท่านจึงได้เป็นคนเป่าปี่ประจำวงปี่พาทย์ฤาษี ซึ่งเป็นวงปี่พาทย์ส่วนพระองค์ใน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งล้วนเป็นครูดนตรีที่มีฝีมือสุดยอดในแต่ละทาง

ท่านแตกฉานในเครื่องปี่พาทย์ชิ้นอื่นด้วย ซึ่งจะเห็นได้จากศิษย์ซึ่งเป็นเลิศในแต่ละเครื่องมือ เช่น ครูเทียบ คงลายทอง (ปี่) ครูสอน วงน้อย (ฆ้องใหญ่, ฆ้องเล็ก) ครูแสวง โสภา (ระนาดทุ้ม) ครูมิ ทรัพย์เย็น (เครื่องหนัง) ท่านยังเป็นเลิศการขับร้อง ศิษย์ที่มีชื่อเสียงโด่งดังได้แก่ ครูเชื่อ นักร้อง ครูเหนียว ดุริยพันธุ์ สุดา เชียวิจิตร ทัดนิย์ พิณพาทย์ สุดจิตต์ ดุริยะประณีต และ อิดาของท่านเองคือ ครูเลื่อน สุนทรวาทิน กับอาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทิน ตัวท่านเองก็ร้องเพลงและขับเสภาได้ไพเราะ กระบวนขยับกรับก็ยอดเยี่ยม ได้ถ่ายทอดวิชาให้ศิษย์ไว้หลายคน เช่น ครูเหนียว ดุริยพันธุ์ และ ครูคงศักดิ์ คำศิริ เป็นต้น

พระยาเสนาะดุริยางค์ (แช่ม สุนทรวาทิน) เชี่ยวชาญทั้งเพลงเสภาและเพลงละครในเรื่องเงาะป่า ท่านได้ปรับปรุงทางเสภาให้ไพเราะทั้งทางร้องและทางเครื่อง แต่ไม่ค่อยแต่งเพลงใหม่ ทั้ง ๆ ที่ท่านมีความสามารถทำได้ดี เพลงที่ท่านแต่งจึงมีน้อย เท่าที่พบ มีเพลงโอ้ลาว สามชั้นและชั้นเดียว เพลงเชิดจีน ๓ ชั้น เพลงแขกมอญ ชั้นเดียว และน่าจะมีเพลงพม่าห้าท่อน ที่ใช้ในการประชันวง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๕ อีกเพลงหนึ่ง แต่เพลงที่แพร่หลายที่สุดคือ ตับมอญคละ ส่วนทางเดี่ยวนั้นท่านน่าจะได้แต่งหรือปรับปรุงจากของเก่า เพื่อให้ศิษย์ใช้บรรเลงประชันวงหลายเพลงและหลายเครื่องมือ เพลงที่พราบแน่นอนว่าท่านแต่งเองมีเดี่ยวระนาดเพลงอาเฮีย เดี่ยวฆ้อง เพลงทยอยเดี่ยว (แต่งร่วมกับครูสอน วงน้อง) เดี่ยวปี่ เพลงพญาโศก แขกมอญและเพลงอื่นๆ ตลอดเพลงกราวใน(เถา)